बृ
जा०
१

श्रीगणेशाय नमः ॐ भद्रं कर्णेभिः ॐ स्वस्ति नः ॐ शान्तिः ॐ आपो वा इदमासन्सलिलमेव स
प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे भुसराट् समभवत् तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत इदं सृ
जेयमिति तस्माद्यत्पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा वदति तत्कर्मणा करोति
तदेषाभ्यनूक्ता कामस्तदग्रे समवर्तताधि मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् सतो बन्धुम
सति निरविन्दन् हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति उपैनं तदुपनमति यत्कामो भव
ति य एवं वेद स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा स एतं भुसुण्डः कालाग्निरुद्रमगमत् आ
गत्य भो विभूतेर्माहात्म्यं ब्रूहीति होवाच तथेति प्रत्युवाच भुसुण्डो यत
मानं किमिति विभूतिरुद्राक्षयोर्माहात्म्यं भाषेति आदावेव पैप्पलादेन सहोक्त
मिति ॥

ग

१

तत्फलं न स्तुत्यैवेति तस्योर्ध्वं वक्ष्यामीति ब्रह्मणा वालेनाभिधाय मन्त्रस्तुतिस्तस्य
रमोपदेशः शङ्कर इति ॐ तथेति ॐ सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमः भवे भवेना
तिभवे भवस्व मां भवोद्भवाय नमः यो देवानां प्रभवश्चोद्भवश्च विश्वाधिको रुद्रो
महर्षिः हिरण्यगर्भं जनयामास पूर्वं स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु सद्योजाताच्च
पृथ्वी तस्याः निवृत्तिः तस्याः कपिला वर्णा नन्दा जाता तस्याः गोमयेन विभूतिर्जाता
वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो
बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्म
नाय नमः ततः परं ब्रह्म परं बृहन्तं यथानिकायं सर्वभूतेषु गूढम् विश्वस्यैकं परि
वेष्टितारमीशं तं ज्ञात्वामृता भवन्ति वामदेवादुदकं तस्मात्प्रतिष्ठा तस्याः कृष्ण

वर्णा सुभद्रा जाता तस्या गोमयेन भसितं जातम्‌ अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरत
रेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रि
यविवर्जितम्‌ सर्वस्य प्रभुमीशानं सर्वस्य शरणं सुहृत अघोराद्वह्निस्तस्माद्विद्या
तस्या रक्तवर्णा सुरभिर्जाता तस्या गोमयेन भस्म जातम्‌ ॐ तत्पुरुषाय विद्महे महादे
वाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्‌ ॐ अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः स
शृणोत्यकर्णः स वेत्ति सर्वं न च तस्यास्ति वेत्ता तमाहुरग्र्यं पुरुषं महान्तं तत्पुरुषाद्वा
युस्तस्माच्छक्तिस्तस्याः श्वेतवर्णा सुशीला जाता तस्या गोमयेन क्षारं जातम्‌ ईशानः स
र्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु स
दाशिवोम्‌ सततं नमस्यो मन्तव्य ईशः संस्थो सः सर्वगो भुवनस्य गोप्ता य ई

शोऽस्य जगतो नित्यमेव नान्यो हेतुर्विद्यते ईशानाय यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं
यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रप
द्ये निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्‌ अमृतस्य परं सेतुं दग्धेन्धनमिवान
लम्‌ ईशानादाकाशस्तस्माच्छान्त्यतीता तस्याश्चित्रवर्णा सुमना जाता तस्या गोम
येन रक्षा जाता विभूतिर्भसितं भस्म क्षारं रक्षेति भस्मनः भवन्ति पञ्चनामानि पञ्च
भिर्हेतुभिर्भृशम्‌ ऐश्वर्यकारणाद्भूतिर्भस्म सर्वाघभक्षणात्‌ भासनाद्भसितं प्रो
क्तं क्षरणात्क्षारमापदाम्‌ भूतप्रेतपिशाचब्रह्मराक्षसापस्मारसंसारभयभीतिभ्यो भ
परक्षणाद्रक्षेति इति बृहज्जाबालोपनिषदि प्रथमब्राह्मणम्‌ १
अथ भुसुण्डः कालाग्निरुद्रमग्नीषोमात्मकं भस्मस्नानविधिं पप्रच्छ सहोवाच

शिव
ष० मा०
१०

नाभि२

ध्यात्वा षोडशस्थाने त्रिपुंड्रं तु समाहितः। शीर्षके च ललाटे च कर्णयोश्चांसयोरपि कूर्परे मणिब
न्धे च हृदये पार्श्वयोः। पृष्ठे चैव प्रस्थाने जपेत्तत्राधिदेवताः। शिवं शक्तिं च सादाख्यमीशं रु
द्रमेव च वामादिनवशक्तीश्च एता षोडश देवताः। नासत्यो दस्रकश्चैव अश्विनौ द्वौ
समीरितौ। अथ वा मूर्धके चैव कर्णयोश्च स्तने तथा बाहुद्वये च हृदये नाभ्यामूर्वोर्युगे
तथा जानुद्वये च पदयोः पृष्ठभागे च षोडश। शिवः स्कन्दश्च चन्द्रार्कौ विष्णुः शोषिकस्तथैव
च लक्ष्मीश्चैव हृदये चैव तथा नाभौ प्रजापतिः। नागाश्च नागकन्याश्च उभयोर्ऋषिकन्यकाः
पादयोश्च समुद्राश्च तीर्थानि पृष्ठतोऽपि च स्मृताः। एवं वा षोडशस्थाने नमष्टस्थानमथोच्य
ते उद्धूलनस्थाने ललाटं च कर्णद्वयमनन्तरम् अंसद्वयं च हृदयं नाभिरित्यष्टमं भवेत् १०

ष्ठे२

प्रत्येकं च ऋषयः सप्त देवताश्च प्रकीर्तिताः। अथ वा मस्तकं बाहू हृदयं नाभिरेव च प
ञ्चस्थानान्यमून्याहुर्भस्मतत्त्वविदो जनाः। यथासम्भवतः कुर्याद्देशकालाद्यपेक्ष
या उद्धूलने प्रशान्तश्चेत्त्रिपुंड्रादीनि कारयेत् ललाटे हृदये नाभौ गले चांसद्वयेऽपि
च मणिबन्धे बाहुमध्ये पृष्ठे पश्चाच्च शिरः। ललाटे प्रणवो नमः हृदये हव्यवाहनाय
नमः। नाभौ स्कन्दाय नमः। गले पूषणे नमः। दक्षिणबाहुमूले हराय नमः। मध्ये आदित्याय
नमः। मणिबन्धे शशिप्रभाय नमः। बाहुमूले वामदेवाय नमः। मध्ये प्रभञ्जनाय नमः। मणि
बन्धे वसुभ्यो नमः। पृष्ठदेशे हराय नमः। पश्चिमकण्ठे नीलकण्ठाय नमः। शिरसि परमात्म
ने नमः। अथ ध्यानम्। भूतिर्भूतिकरी पवित्रजननी पापौघविध्वंसिनी सद्यानन्द

ले२

भाव:
ज० मा०
११

करी सदा शिवकरी सर्वार्थसम्पत्करी रक्षोभूतपिशाचदानवमहाक्लेशौघसंत्रासिनी
तेजो राज्यविशेषभोगफलदा भक्तौः सदा धार्यताम् ॥ तानि तानि शिवमंत्रपवि
त्रितानि भस्मानि कामदहनांगविलेपनानि त्रैपुंड्रकानि रचितानि ललाटपट्टे लु
म्पन्ति दैवलिखितानि दुरक्षराणि श्रीकरं च पवित्रं च शोकरोगनिवारणम् लोक
वश्यकरं पुंसां भस्म त्रैलोक्यपावनम् त्रिनेत्रं त्रिगुणाधारं त्रयाणां जनकं विभुम्
स्मरन्नमः शिवायेति ललाटे तु त्रिपुंड्रकम् ईशानाद्यान्मंत्रांस्तु न्यासं पार्श्वयोश्च त्रि
पुंड्रकम् स्वच्छान्यां नम इत्युक्त्या धारयेत्तु पृष्ठयोः पुंरपराघः पितृभ्यश्च
मेशान्यान्नोपरि भीमायेति तरस्य शिरसः पश्चिमे तथा नीलकंठाय शिरसि ॥ ११

न्दिवेत सुर्व्यात्मनेनमः पापं नाशयते कृत्स्नं मपिजन्मशतार्जितम् कण्ठोपरिकृतं पा
पं नष्टं स्यात्तत्र धारणात् कर्णयोर्धारणात्कर्णरोगादिकृतपातकम् बाहोर्बाहुकृ
तं पापं वक्षः समनसा कृतम् नाभ्यां शिश्नकृतं पापं पृष्ठे गुदकृतं तथा पार्श्व
योर्द्वीररणात्पापं परस्त्र्यालिंगनादिकम् तद्भस्मधारणं ऋद्धं सर्वत्रैव त्रिपुंड्रकम् ब्र
ह्मविष्णुमहेशानां त्रय्यग्नीनां च धारणम् गुणलोकत्रयाणां च धारणं तेनवै कृ
तम् इति च रुद्रपौराणसारः मानसो लोकेति मंत्रेण मंत्रितं भस्म धारयेत् ऊर्ध्वपुं
ड्रं भवेत्साम मध्यपुंड्रं यजूंषि च अधः पुंड्रमृचः साक्षात्तस्मात्पुंड्रं त्रियायुषम्
त्रियायुषं वाशिष्ठ कृतं ललाटे च जमदग्नेः नाभौ शिरसि हृत्पार्श्वे ब्राह्मणाः

शिवः भवेत् विरजानलजं २

[illegible]

१२ त्रिपुण्ड्रं त्रिवर्णिकानां सर्वेषामपि होत्रसमुद्भवम् इदं गृहस्थानां विरजा
नलजं चैव धार्यं प्रोक्तं मनीषिभिः औपासनसमुत्पन्नं गृहस्थानां विशेषतः
समिदग्निसमुत्पन्नं धार्यं वै ब्रह्मचारिणाम् शूद्राणां श्रोत्रियागारे पच्यमानेः सम ना २
नुद्भवम् अन्येषामपि सर्वेषां धार्यं दावानलोद्भवम् यतीनां ज्ञानदं प्रोक्तं वन
स्थानां विरक्तिदम् अतिवर्णाश्रमाणां तु श्मशानाग्निसमुद्भवम् अत्रैवर्णिकाना
मपि होत्रजम् गृहस्थानां विरजानलजम् सिकताग्निजमौपासनाग्निजं वा ब्रह्म
चारिणां समिदग्निजम् शूद्राणां श्रोत्रियागारपच्यमानाग्निजम् अन्येषां दावानलज स
मुद्भूतम् यतीनां सर्वत्रावस्थितम् अतिवर्णाश्रमिणां श्मशानाग्निजम् सर्वेषां १२

देवालयस्थितमपि शिवाग्निजं शिवं योगिनाम्॥ शिवालयस्य तद्द्विगुणितं परम्॥ मंत्र
संस्कारदग्धं वा तत्रैते श्लोकाः तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम्॥ येन विप्रेण शि
रसि त्रिपुण्ड्रं भस्मना धृतम्॥ त्यक्तवर्णाश्रमाचारो लुप्तसर्वक्रियोऽपि यः॥ भस्मनैव त्रि
पुण्ड्राङ्कधारणात्सोऽपि मुच्यते॥ ये भस्मधारणं त्यक्त्वा कर्म कुर्वन्ति मानवाः॥ तेषां ना
स्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः महापातकयुक्तानां पूर्वजन्मसु सर्वतः त्रिपुण्ड्रो
द्धूलने द्वेषो जायते सुदृढं ध्रुवम् येषां कोपो भवेद्भाले ललाटे भस्मदर्शनात्॥ ते
षामुत्पत्तिः शांकर्यमनुमेयं विपश्चिता॥ ये भस्मधारणं त्यक्त्वा वाचा

शि० पु०
ए० मा०
१२

निन्दन्ति मानवाः॥ तेषां शूद्रेण सम्भूतिरन्नमेषामपि पञ्चिता। ये भस्मधारणं द्विष्ट्वा
नराः कुर्वन्ति नाडनम्॥ तेषां चाण्डालतो जन्म ... द्विजपश्चिता ये षां ना
स्ति मनः श्रद्धा तत्र भस्मनि सर्व्वदा गर्भाधानादि संस्कारस्तेषां नास्तीति निश्चयः॥
येषां क्रोधो भवेद्भस्मधारणे तत्प्रमाणके तेऽपि हापातकैर्युक्ता इति शास्त्रस्य निर्णयः
त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निन्दन्ति शिवमेव ते॥ धारयन्ति तु ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते॥
धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम्॥ धिग्... गनीशार्च्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम्॥
रुद्राग्निवीर्य्यं ॥

१३

न्यारं वीर्य्यं तद्वीर्य्यं भस्मसंपरिकीर्त्तितम् तस्मात्सर्वेषु कार्य्येषु वीर्य्यवान् भस्मसंयुतः भ
स्मनिष्ठस्य दह्यन्ते दोषा भस्माग्निसंगमात् भस्मस्नानविशुद्धात्मा भस्मनिष्ठ इति
स्मृतः इति पञ्चर्षिभ्यां ... सनत्कुमारः महोवाच नामवंचकस्य माहात्म्यं ब्रूहि
तिसहोवाचाथ वशिष्ठवंशजस्य शतभार्य्यासमेतस्य धनंजयस्य ... तरास्य ज्येष्ठ
भार्य्यायाः करुणा इति नामा तस्य शुचिस्मिता भार्य्या ... ये कर
णो भ्रातृवैरमसहमानो भवनाशिनि तटं ... नाग्निरुद्रं नसिंहमागमत्
तत्र देवसमीपे अन्ये नोपायनार्थं समर्पितं जम्बीरफलं तं दृष्ट्वा जिघ्रत तदा तं
तत्रस्थाः प्रशपन्त पापमन्दिर कौमव वर्षाणां शतमिति सोऽपि शापमादाय मक्षिकः

१२

निन्दन्ति मानवाः॥ तेषां शूद्रेण सम्भूतिर् न मेधावि पश्चिता॥ येन भस्म धारितां इच्छया
नराः कुर्वन्ति नादरम्॥ तेषां चाण्डालता तेन जन्म ... विपश्चिता॥ येषां ना
स्ति मनः श्रद्धा तत्र भस्मनि सर्वदा गर्भाधानादि संस्कारास्तेषां नास्तीति निश्चयः॥
येषां क्रोधो भवेद् भस्म धारणे तत्पुण्यातां के नरकात्पातकैर्युक्ता इति शास्त्रस्य निर्णयः
त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निन्दन्ति शिवमेव ते॥ धारयन्ति तु ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते॥
धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम्॥ धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम्॥
रुद्राक्षिगनेर्षं ॥

त्वरं वीर्यं तद्वीर्यं भस्मपरिकीर्तितम्॥ तस्मात्सर्वेषु कालेषु वीर्यवान् भस्मसंयुतः। भ
स्मनिष्ठस्य दह्यन्ते दोषा भस्माग्निसंगमात्। भस्मस्नानविशुद्धात्मा भस्मनिष्ठ इति
स्मृतः॥ इति पञ्चविंशत्यध्यायः॥ अथ षड्विंशः॥ सूत उवाच॥ नामपञ्चकस्य माहात्म्यं ब्रूहि
त्वं महाबाहो अथ॥ वशिष्ठवंशजस्य शतभार्या समेतस्य धनंजयस्य ... लगरास्य ज्येष्ठ
भार्यायाः कनिष्ठः पुत्रः करुणा इति नामा तस्य शुचिस्मिता भार्या असौ येकरु
णो भ्रातृवैरम् असहमानो भयनाशिनि तटे कालनाग्निरुद्रं नरसिंह मग म त
तत्र देवसमीपे अन्येनोपायनार्थं समर्पितं जम्बीरफलं तेनादाय जिघ्रतं तदा तं
तत्रस्थाः प्रशपन्त पापमक्षिको भव वर्षाणां शतमिति सोऽपि शापमादाय मक्षिकः

शिव:
व०जा०
१४

मन स्यकेऽरु स्यचेष्ठितं तस्यै निवेदयामास देवीति स्वभार्यां समवदत तदा मत्रियो
भवतमेवं विधं स्नात्वा सा तपस्तेन मध्ये दधारयन सामन्तं पतिमगात् श्रुवदम्हो
शुचिस्मिते शोकेनानेन महं धत्वा ग्रंसं जीवयम्बुस्या दयि भूतिमादाय शु
चिस्मि तइति श्रुत्वैगानी होत्रं भस्मार्धं यत्वैन्यवेदयत् सार्धं यतीम्रातु
गचेति मंत्रेणाग्नतनेनौ तदा त्रिपत मनवाउस्ततो गजेब्धजनेनकुशुचिस्मिता उदति
छाते नोजनेड भस्मनोस्य प्रभावतः ततो वर्षशतेपूर्णे सातिरेको व्यभारयत भस्मै यनी
वयामास कोश्य पंचतथा विधमद्रेवानवि महाभूतान मामवोता दशंकरा तस्मा
तेभस्मनाजनेडं जीवयामिस ता नेधे इत्येव मुक्त्वा भगवान दधीचिः समजायत १४

१५

स्यरूपंच ततोगत्वा स्वमाश्रमपदं पयाविति इदानीमस्य भस्मनः सर्वदिशमेदाणसा
मर्थ्यं विद्धि तदर्प्याह गौतमविवाहकालेनेतामहत्वां दक्षुसदेवाः कामातुराश्च
भवन तदानन्दसाना दुर्वासस्संगत्या वपुश्चक्षुः सउदितं शमं चिष्यामी च्युवाच ततः श
तरुद्रीयेणमंत्रितं भस्म वेष्टत मायादत्तं तेनैव ब्रह्महत्यादिशाजये इत्येवमुक्त्वा दु
र्वासादत्तवान भस्म चोत्तमम मातास्तु देवना सर्वे पूयन्ते विकृतेजसः शतरुद्रीय
मंत्रेणाभस्मोद्धूलितविग्रहाः निर्द्धूतरसः सर्वेतन्ददेशाद्दर्शयं पंकतेने श्रीश्च पश्चिमेत
गातीमोभस्म सामर्थ्यमीदृशम श्रुयस्य भस्मनः शक्तिं मन्वा शुद्दत्त्व तदेवहरि
शंकरयोरन्निवृदं ब्रह्महत्यादिपापनाशकमिति महाविष्णु तिपुद्दमिति शिवः स्य

शिवः
ब०जा०
१५

यदेतद्विजितं भस्मनत्तेनादायप्राणैर्नाभिमंत्र्य गायत्र्यापंचाक्षरेणा वा त्रिमंन्यत
रिमस्तकं गात्रेषु समालिंपत तदाहृद्विधारयवेति हरिमनन्या पृहतिः स्वहृद्व्या
त्वाहृद्वोहृद्व इति शिवमाह तदाहरिं भस्मभद्रं पेत्याह हरस्ततः भद्रापि क्षेशि
वं भस्मस्नात्याहं भस्मनाकरा द्वृह्मेश्वरं भस्मनागमयं भस्मा भद्रोपहद्वधुतः तेत्रा
श्चर्ष्यिमतीवासी त्वृतिविंवसमद्युतिः वासुदेवः श्रद्धमुणाफरेनवरोति भवत्त्वे
णात तदाप्रभृतिश्रद्धयांमो वासुदेवः प्रसन्नवान नशक्तिं भस्मनीमाने प्रभावंते
कृतोपिमो नमस्तेस्तु नमस्तेस्तु त्यामेवशरणं गतः त्वेत्यादकृतानेशोभो भक्तिरस्तु
सदामम भस्मधारणासम्पन्नो मम भक्तो भविष्यसीति त्र्यंत एवैशा भूतिर्भ १४

तिकरीत्युणा तद्धदेतन्नावाणेनामहं मोक्षद्वारं स्त स्रवं यत्नमेवं साममयं
प्रलमयमप्त तमयं भवति तस्य पुरस्ताद्वसवः स्वासते रुद्रा दक्षिणात आदित्याः
पश्चिमतो विश्वेदेवा उत्तरतो ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा नाभ्यां सूर्याचन्द्रमसौ पार्श्वयोस्त
देतदृचाभ्युक्तम ऋचो अक्षरे परमे व्योमन यस्मिन्देवा अधिविश्वे निषेदुः यस्तं
नवेद किमृचा करिष्यति य एतद्विदुस्त इमे समासत इति तद्यारा तद्वृहणावाणेनया
नोवाकुवावावेदसमता भवति सारुद्रः सर्वेषां मंत्राणां जपदेव्या भवति य एतयैव हो
मं कुर्यात य एतयैवार्चनं कुर्यात य एतद्दन्तो घृं सकृतारकं गृह्णाणेन ध्यं करोत्वा
लोक्षिरवायां वाव ग्रीतसप्तद्विपवती भूमिर्दक्षिणार्थे नावकल्पते तस्मात् श्रद्धा

शिव:
रु०मा०
१९

कतिभेदं कृत्वा व्यक्तके मैस्तै: कथयस्व मे दिव्यं वर्षसहस्राणि चक्षुरुन्मीलितं मया भू-
मावक्षिपुटाभ्यां तु पतिता जलबिन्दवः तत्राश्रुबिन्दवो जाता महारुद्राक्षवृक्षकाः
स्थावरत्वमनुप्राप्य भक्तानुग्रहकारणात् भक्तानां धारणात् पापं दिवारात्रीकृतं
हरेत् लक्षं तु दर्शनात्पुण्यं कोटिस्तु स्पर्शनाद्भवेत् तस्य कोटिशतं पुण्यं लभते धा-
रणान्नरः लक्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च तज्जपाल्लभते पुण्यं नरो रुद्रा-
क्षधारणात् तु रुद्राक्षाणां तु महत्तारो धारणे यन्महत्फलम् धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रे-
ष्ठमेतदुदाहृतम् बदरीफलमात्रं तु मध्यमं प्रोच्यते बुधैः चणमात्रं चरकं त्वत्र मा-
स्या स्त्री कनिष्ठं प्रोच्यते ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चेति शिवाज्ञया वृक्षा

जाताः पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः श्वेतास्तु ब्राह्मणा ज्ञेयाः क्षत्रिया रक्तवर्णकाः
पीता वैश्यास्तु विज्ञेयाः कृष्णाः शूद्रा उदाहृताः ब्राह्मणो बिभृयाच्छ्वेतान् रक्तान् राजा तु धा-
रयेत् पीतान् वैश्यस्तु बिभृयात् कृष्णान् शूद्रस्तु धारयेत् समाः स्निग्धा दृढाः स्थूलाः कंटकैः
संयुताः शुभाः कृमिभिर्जग्धं छिन्नभिन्नं कंटकैर्हीनमेव च व्रणयुक्तमवृत्तं च षड् रुद्राक्षा-
णि वर्जयेत् स्वयमेव कृतद्वारं रुद्राक्षं स्यादिहोत्तमम् यत्तु पौरुषयत्नेन कृतं तन्मध्य-
मं भवेत् समान् स्निग्धान् दृढान् स्थूलान् क्षौमसूत्रेण संयुतान् धारयेत् सर्वगात्रेषु सा-
मान्यानि विचक्षणाः निकषे हेमरेखेव यस्य रेखा प्रदृश्यते तदक्षमुत्तमं विद्यात्तद्धा-
र्यं शिवपूजकैः शिखायामेकरुद्राक्षं त्रिशतं शिरसा वहेत् षट्त्रिंशतं गले दद्याद्वा

शिवः
ॐ नमः

१९ न्तेः षोडश धारयेत् मणिबन्धे द्वादशान्यस्कन्धे पञ्चाशतं वहेत् अष्टोत्तरशतैर्मा
लां उपवीतं प्रकल्पयेत् द्विशतं वा वहेत् तत्र शतानां पञ्चकं अथवा शतानां सप्तकं वा
विनिर्मितं ... देशतः मुकुटे कुण्डले चैव कर्णिकाहारकेषु च केयूरकटके चै
व कुक्षिबन्धे विशेषतः सुप्तेपीते सदाकालं रुद्राक्षान् धारयेन्नरः त्रिशतं त्वधमं प
ञ्चशतं मध्यमम् उच्यते सहस्रमुत्तमं प्रोक्तमेवं भेदेन धारयेत् शिरसीशानमन्त्रेण
कण्ठे तत्पुरुषेण च अघोरेण गले धार्यं तेनैव हृदयेपि च अघोरबीजमन्त्रेण करयोर्धा
रयेत् सुधीः अथ हैनं भगवन्तं कालाग्निरुद्रं पञ्चाशदक्षग्रथितां व्योमव्यापीति १९

चोदरे पञ्चब्रह्मभिर्मन्त्रैश्च त्रिमालं पञ्च सप्त च अथवा मूलमन्त्रेण सर्वाण्यक्षाणि
धारयेत् अथ हैनं भगवन्तं कालाग्निरुद्रं भुसुण्डः पप्रच्छ रुद्राक्षाणां भेदेन यदक्षं य
त्स्वरूपं यत्फलं तन्मिति तत्स्वरूपं मुखयुक्तमरिष्टनिरसनं कामाभीष्टफलं ब्रूहीति होवा
च तत्रैते श्लोकाः एकवक्त्रं तु रुद्राक्षं परतत्त्वस्वरूपकम् तद्धारणात्परे तत्त्वे ली
यते विजितेन्द्रियः द्विवक्त्रं तु मुनिश्रेष्ठ अर्धनारीश्वरात्मकम् धारणादर्धनारीशः
प्रीयते तस्य नित्यशः त्रिवक्त्रं त्वनलः साक्षात् स्त्रीहत्यां दहति तद्धारणात् त्रिमुखं चैव
रुद्राक्षमग्नित्रयस्वरूपकम् तद्धारणाच्च हुतभुक् तस्य तुष्यति नित्यशः चतुर्वक्त्रं स्व
यं ब्रह्मा पुरुषहत्यां व्यपोहति चतुर्मुखं तु रुद्राक्षं पितामहस्वरूपकम् तस्य धारणा

२० त्रेता संतुष्यति पिनाकमहः पञ्चविंशत्कोणे स्वयं रुद्रः कामनादिनिर्भय नामतः भूराग्याग
मनं चैव भुक्तं तस्य च मन्त्रकः कथ्यते सर्वपापेभ्यः पञ्चविंशत्कोणस्य धारणात् पंचवि
शत्कोणेन्द्रयन्त्रं पञ्चवृत्तिस्थरूपकम् पंचविंशत्कोणे स्वयं तस्य ब्रह्महत्यां व्यपोहति तस्य
धारणात् त्रेता संतुष्यति महाशिवः षड्विंशत्कोणे भविष्यद्यन्त्रं कार्तिकेयाधिदैवतम्
विनायकाधिदैवं च प्रवदन्ति मनीषिणः तद्धारणाद्यकामादि षड्वर्ग विजयी भवेत्
मतिविश्वासनसंवर्ति शुद्धिर्धारयेत् सदा सप्तविंशत्कोणे रुद्रान्तं सप्तमात्राधिदैवतम् स
कामदैवतं चैव नन्दिसप्तकदैवतम् तद्धारणात् महाभीः स्यान्महारोगमुक्तो भवेत्
महतीमस्य नसम्पत्तिः शुचिर्धारयतः सदा अष्टविंशत्कोणे रुद्रान्ते अष्टमूर्त्याधि २०

दैवतम् अस्याष्टकविघ्नं चैव गंगाप्रीतिकरं परम् तद्धारणादिने प्रीता भवेयुः साम्प्रता
दिनः नवविंशत्कोणे रुद्रान्तं नवशक्त्याधिदैवतम् तस्य धारणमात्रेण प्रीयन्ते नवश
क्तयः दशविंशत्कोणे रुद्रान्तं यमदैवतमुद्गृहीतम् दशाशाप्रीतिजनकं धारणे नात्र संश
यः तदाहुः प्रीतिजनकं धारणे नात्र निश्चितम् एकादशरुद्रविंशत्यन्त्रं रुद्रैकादशाधि
दि दैवतम् तान्दैवतं चाहुः सहसो भाग्यवर्द्धनम् रुद्रान्तं द्वादशरुद्रं वनं विश्वस्य
रूपकम् द्वादशादित्यदैवं च विभ्रस्तनतत्परो नरः त्रयोदशरुद्रं चान्तं कामदं सिद्धिदं
शुभम् तस्य धारणमात्रेण कामदेवः प्रसीदति चतुर्दशरुद्रं चान्तं रुद्ररूपसमुद्भ
वम् सर्वव्याधिहरं चैव सदारोग्य भवाप्नुयात् मधमांसं च त्यजेन्तं पलाण्डुं शिग्रुं

मेवच श्लेष्मान्तकं विदुरहं मन्त्रं यजुर्वेदेन्तरः अहतो विकवे चैव अयनेसं क्रमे
तथा दर्शे च पूर्णमासे च पर्वणि कृदिवसे कृच रुद्राक्षधारणात्सद्यः सर्वपापक्ष
यो भवेत् रुद्राक्षमूलं तद्ब्रह्मा नालं तद्विष्णुरुच्यते तन्मुखं रुद्र इत्याहुस्तद्बिन्दुः
सर्वदेवताः य इमां रुद्रोपनिषदं ब्राह्मणो ब्राह्मणो वेद सर्वमहा भवति स गुरुः सर्वेषां मं
त्राणामुपदेष्टा भवति एतैरेव होमं कुर्यात् एतैरेवार्चनं तदेतद्रक्षोघ्नं मृत्युता
रकं गुरुणा लब्धं कण्ठे बाहौ शिखायां वा बध्नीत सप्तद्वीपवती भूमी दक्षिणार्थं नाव
कल्पते तस्मात् श्रद्धया यां कांचिद्गां दद्यात्सा दक्षिणा भवति य इमां रुद्रोपनिषदं ब्राह्मणो
प्रातरधीयानो षष्टिशतसहस्रलेन गायत्री जपफलं भवति ब्रह्महत्यायाः २१

पूतो भवति सुरापानात्पूतो भवति स्वर्णस्तेयात्पूतो भवति अभोज्यभोजनात्पूतो भ
वति अभक्ष्यभक्षणात्पूतो भवति अगम्यागमनात्पूतो भवति गुरुतल्पगमना
त्पूतो भवति पतितसंभाषणात्पूतो भवति तत्संयोगात्पूतो भवति सर्वे क्रतिर्येष्टस्ता
तो भवति षष्टिशतसहस्रपावनो भवति शिवसायुज्यमेति न स पुनरावर्तते न स पुनरा
वर्तते इत्यों सत्यम् इति सकलमेषोपनिषत् अथ कालाग्निरुद्रं सनत्कुमारः पप्रच्छ अधी
हि भगवन् रुद्राक्षधारणविधिं ब्रूहीति स होवाच तस्मिन्समये निदाघजडभरतद
त्तात्रेयकात्यायनभरद्वाजकपिलवसिष्ठपिप्पलादयश्च कालाग्निरुद्रं परिस
मेत्योचुः अथ कालाग्निरुद्रः किमर्थं भवतामागमनमिति होवाच रुद्राक्षधा

शिव०
रु०जा०
१२

रणाद्विधिं सर्वे श्रोतुमिच्छाम इति अथ कालाग्निरुद्रः प्रोवाच रुद्रस्य नयना
दुत्पन्ना रुद्राक्षा इति लोके ख्यायन्ते अथ सदाशिवः संहारकाले संहारं कृत्वा सं
हाराक्षं मुकुलीकरोति तन्नयनाज्जाता रुद्राक्षा इति होवाच तस्माद्रुद्राक्षत्व
मिति अथ कालाग्निरुद्रः प्रोवाच यस्तु रुद्राक्षं वाचि ब्रवीकरोति दश गोप्रदाने
न यत्फलं तदाप्नोति तत्फलमश्नुते स एष भस्मज्योती रुद्राक्ष इति होवाच स एवैष
रः शतरुद्राक्षं करेण स्पृष्टमिच्छन् शतगोप्रदानफलं लभते तद्रुद्राक्षं यस्यो
पवीते धारणमात्रेण सहस्रगोप्रदानफलं लभते तेकरयो धार्यमाणे द्विसहस्रगो
प्रदानफलं भवति रुद्राक्षं कण्ठे धार्यमाणे त्रिसहस्रगोप्रदानफलं भवति कर्ण १२

तद्रुद्रा २

शिवः
रु०जा०

योर्धार्यमाणे एकादशसहस्रगोप्रदानफलं भवति एकादशरुद्रत्वं च गच्छति शिरसि धार्यमा
णे कोटि [illegible] गोप्रदानफलं भवति एतेषां स्थानानां कर्णयोः फलं वक्तुं न शक्यत इति होवा
च अथ सनत्कुमारः पप्रच्छ रुद्राक्षं प्रदानात्किं फलमस्तिभवेति होवाच अथ कालाग्नि
रुद्रः प्रोवाच अष्टशतरुद्राक्षान्त्वा अष्टशतरुद्राक्षान् यो धारयेत् भूयते
गोप्रदानेन यत्फलमाप्नोति तत्फलमश्नुते स एष भस्मज्योती रुद्राक्ष इति होवाचा
थ कालाग्निरुद्रं भगवन्तं सनत्कुमारः पप्रच्छ रुद्राक्षान् सहस्रं क्रमेण धारयितुं शक्य [illegible] स्या
इत्यथ कालाग्निरुद्रः प्रोवाच रुद्राक्षधारणं कर्तुं ब्रह्मचारी वानप्रस्थादि प्राणानुप्रति [illegible]
रुद्राक्षं सहस्रं वर्षमेकं तु धारयेत् स सत्यं गच्छति सहस्ररुद्राक्षं द्विवर्षं धारयेद्वि

शिवः

ब्र॰ जा॰
२३

ऽमृतत्वं गच्छति त्रिसहस्रारुद्रान्तं त्रिशिखावशीशिखायां धारयेत् स महाशिवत्वं गच्छति न स पुनरावर्तते
न स पुनरावर्तते स एष भस्मज्योतिरिति रुद्रान्त इति होवाच। अथ कालाग्निरुद्रं भगवन्तं सनत्कु
मारः पप्रच्छ सर्वं विभूति धारणस्य फलं ब्रूहीत्यथ कालाग्निरुद्रः प्रोवाच सर्वोपनिष
त्सारं प्रत्येकं धारयेति तत्रैते श्लोका भवन्ति ये द्विजाः विविक्तदेशे च सुखासनस्थः शु
चिः समग्रीवशिरःशरीरः अत्याश्रमस्थः सकलेन्द्रियाणि निरुध्य भक्त्या स्वगुरुं प्रणम्य हृत्पु
ण्डरीकं विरजं विशुद्धं विचिन्त्य मध्ये विशदं विशोकं अचिन्त्यमव्यक्त मनन्तरूपं शि
वं प्रशान्तममृतं ब्रह्मयोनिम् तथादिमध्यान्तविहीनमेकं विभुं चिदानन्दमरूपमद्भुत
म् उमासहायं परमेश्वरं प्रभुं त्रिलोचनं नीलकण्ठं प्रशान्तम् ध्यात्वा
मुनिर्गच्छति भूतयोनिं समस्तसाक्षिं तमसः परस्तात् स ब्रह्मा स शिवः सेन्द्रः सोऽक्षरः प

२३

रमः स्वराट् स एव विष्णुः स प्राणः स कालोऽग्निः स चन्द्रमाः स एव सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यं सनात
नम् ज्ञात्वा तं मृत्युमत्येति नान्यः पन्था विमुक्तये इत्यष्टमं ब्राह्मणम् ८ अथ जनको ह वैदेहो
याज्ञवल्क्यमुपसमेत्योवाच भगवंस्त्रिपुण्ड्रविधिं मे ब्रूहीति स होवाच याज्ञवल्क्यः प्र
मारामस्य त्रिधारेखा आललाटादाचक्षुषोरामूर्ध्नो भ्रूमध्यतः जनको ह वैदेहः स हो
वाच भगवन् यद्धृतं तदाग्नेयं भस्म सद्योजातादि पञ्चब्रह्ममन्त्रैः परिगृह्याग्निरिति भस्मे
त्यनेन त्र्यम्बकं मानस्तोक इति शिरोललाटवक्षःस्कन्धेषु धारयित्वा पूतो भवति मोक्षी भ
वति शतरुद्रीयजपेनामृतत्वमाप्नोति तत्फलमश्नुते स एष भस्मज्योतिः स एष भस्म
ज्योतिरिति याज्ञवल्क्यः जनको वैदेहः स होवाच याज्ञवल्क्यं किं नामस्मरणमिति स होवाच
मुक्तिर्भवति तन्मस्म आत्मादेव शिवसायुज्यमवाप्नोति न स पुनरावर्तते न स पुनरावर्तते
स एष भस्मज्योतिः स एष भस्मज्योतिरिति याज्ञवल्क्यः जनको ह वैदेहः स होवाच या

शि॰ज॰
उ॰ भा॰
२४

स्वयम्भुवं भगवन्तमिति तद्धारणादेव किं फलं तमश्नुते इति निजयेति तत्र परमहंसाः सांख्यतत्त्व
कारिणश्चैतन्यकेतु दुर्वाससऋभुनिदाघजडभरतदत्तात्रेयरैवतकभुसुण्डप्रभृतयो विभू
तिधारणादेव मुक्ताः स्युः सत्यं ब्रह्मज्योतिः सत्यं ब्रह्मज्योतिरिति विद्यास्वयम्भुवः जनको ह वैदे
हो वाच याज्ञवल्क्यं भस्मस्नानेन किं जायत इति यस्य कस्यचिच्छरीरे यावन्तो रोमकूपास्तावन्तो लिङ्गे
गानि भूत्वा तिष्ठन्त इति ब्राह्मणो वा क्षत्रियो वा वैश्यो वा शूद्रो वा तद्धारणादेव तत्तद्रूपस्वरूपं यस्यां
गो वा वतिष्ठते अथ जनको वैदेहः पिप्पलादो नसह प्रजापतिलोकं जगाम तं गत्वोवाच भो प्रजाप
ते त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यविधिं ब्रूहीति होवाच तं प्रजापतिर्ब्रुवीत यथैवेश्वरस्य माहात्म्यं तथैव त्रिपु
ण्ड्रस्य माहात्म्यमिति होवाच प्रजापतिः अथ पैप्पलादो वैकुण्ठं जगाम तं गत्वोवाच भो विष्णो त्रिपुण्ड्रस्य २४

ह॰

माहात्म्यविधानं ब्रूहीति प्रोवाच यथैवेश्वरस्य माहात्म्यं तथैव त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यमिति होवाच विष्णुः
अथ पैप्पलादो भगवन्तं कालाग्निरुद्रं परिसमेत्योवाच अधीहि भगवं त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यविधिं
ब्रूहीति अथ कालाग्निरुद्रस्त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यविधानमनु ब्रवीमीति होवाच ततः सम्वर्तदुर्वाससनि
दाघजडभरतदत्तात्रेयरैवतकप्रभृतयो विभूतिं परिसमेत्योचुः रैवतको महात्मेति भुसुण्डप्र
ब्रुवीत त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यविधिं मन्त्र ब्रूहीति भुसुण्डः स होवाच त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यविधिं मे यावन्तो
न शक्यः सत्यमिति वाचा नन्दनं तानन्तं वी नमस्कृत्य यदृति सदोमध्यं सर्वे सम्बय इति अथ भगव
न्तं कालाग्निरुद्रं सनत्कुमारस्य भाषान्तिः परिसमेत्योवाच हरिश्चन्द्रस्य प्रजापतिश्च कालाग्नि
रुद्रं परिसमेत्योवाच यो देवाश्च सम्बयश्चै ते परस्परावादं कुर्वन्तीत चित्यां कालाग्निरु
द्रं पश्याम इति अथ कालाग्निरुद्रं त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यविधिं ब्रूहीति होवाच देवाश्च सम्बय

यः
०जा०
५

स्य त्रिपुण्ड्रस्य माहात्म्यं शृणुध्वमिति भस्मच्छन्नः संसारान्मुच्यते भस्मशय्याशयानस्तु च्छ
गोचरश्च शिवसायुज्यमेति न स पुनरावर्तते न स पुनरावर्तते रुद्राध्यायी सन्नमस्ततोपंगच्छ
ति सत्यब्रह्म मम ज्योतिः सत्यब्रह्म मम ज्योतिरिति विमुक्ति धारणाद् ब्रह्मलोकं त्यं गच्छति सत्यब
मम ज्योतिः सत्यब्रह्म मम ज्योतिरिति विमुक्ति धारणाद् देवकैवल्यमश्नुते सत्यब्रह्म मम ज्योतिः
सत्यब्रह्म मम ज्योतिरिति विमुक्ति धारणाद् वामनत्वं गच्छति सत्यब्रह्म मम ज्योतिः सत्यब्रह्म मम ज्यो
तिरिति विमुक्ति धारणाद् देव सर्वतिर्थं स्नातो भवति सत्यब्रह्म मम ज्योतिः सत्यब्रह्म मम ज्योतिरि
ति विमुक्ति धारणाद् देवधारणा स्यांत्रि स्थाने [illegible] यत्फलं तमवाप्नोति तत्फलं तमश्नुते सत्यब्रह्म
मम ज्योतिः सत्यब्रह्म मम ज्योतिरिति यस्य कस्य चिच्छरीरे त्रिपुण्ड्रस्य रेखा भवति ते प्रथमा प्रजा 25

पति द्वितिया विष्णुस्तृतीया सदाशिव इति सत्यब्रह्म मम ज्योतिः सत्यब्रह्म मम ज्योतिरिति इति
भस्मजाबालोपनिषद् २ अथ भस्मजाबालोपनिषदि: कैलासशिखरावासमोंकारस्वरूपिणम् महादेव
मुमापतिं शंकरं हरिविरिंचिपुरन्दरमुखसेवितं सन्तमानं तैरविचित्रैः सोमाद्यैः तशेखरं सो
मसूर्याग्निनयनमनन्तेन्दुरविप्रभं व्याघ्रचर्मपरीधानं मृगहस्तं भस्मोद्धूलितविग्रहं
तिर्यक्त्रिपुण्ड्ररेखाविराजमाने भाले निस्मितपद्मवंच विधं पंचाननं वीरासनारूढं मनुष्यम
नाद्यन्तं निष्कलं निर्गुणं शान्तं नीरंजनमनामयं हुं फट् पूर्वं शिवनामानि समुच्चर
न्ते कुर्निरीक्ष्यं हिरण्यबाहुं हिरण्यरूपं हिरण्यवर्णं हिरण्यनिधिमद्वैतं चतुर्थं ब्रह्म सामासस्य
भगवंतं प्रणवशिवं प्रणम्य दण्डं दण्डं रम्यभ्यर्चीं प्रीकरने दलैः सितेन भस्मना भवनमोतमो

शिव:

उ० गी०

२६

गः कृतां गाले प्रष्टः परिपृच्छ ऋषीहि भगवन वेदसार मुद्धृतन्त्रिपुंड्र विधिं यस्मादन्यान वे
दे मे वचो वीयरच्छिः किं भस्म नो द्रव्यं कतिस्थानानि मंत्रो ध्वस्य कावाक गवा तस्य धार
णे केवात्रा विधिकारि णो नियमास्तेषां के वा साम नेवा सिनमन्त्र मायमी दुमिति इतिपृष्ट
मावा ते पृष्टान्यप्रष्टा तोषयन्मरवरः: ऋषयोवाच भगवान्सदाशिवः परमकारुणिकः प्र
यमान्सरानपि संचिन्त्य प्रकृते प्राग्द्दयादोमयं वृत्तपर्णे निधाय त्र्यम्बकमिति मंत्रेणात
नस्तितेन ध्रीहिभिः सान्यैर्ग्रहियात् कृतमष्टोत्तरसहस्रं सांघमे तद्वा तत्राज्यस्यपर्णमयी
न्स्रुग्भवति शोधयेत्तः ततः प्रेनकेनापि तेजसाध तत्स्यात् क्षोन्कविधानमार्गेण प्रतिष्ठा
ध्रुतानाशनं ततस्तत्होमय द्रव्यं निधाय सोमाय स्वाहेति मंत्रेण ततस्तितेन ध्रीहिभिः सान्यै २६

र्गृह्याहुतेष्टोत्तरसहस्रं धान्यैर्मे तद्वा तत्राज्यस्यपर्णमयी स्रुग्भवति तेन पायं शरणोति
तद्भोमभंत्रस्त्र्यम्बकमिति वे वामे स्थि सुकन्धं गृहितिस्ते नैवाष्ट दिहन्वति मृगानं ततस्तन्द
स्मगायत्र्या संप्रोक्ष्य ततस्तद्भूमेरानीते तानमृत्मयपात्रे निधाय कुद्रमंत्रैः पुनरप्युद्धृत्य शु
द्धेदेशे संस्थापयेत् ततो भोजयेद् ब्राह्मणान् ततः स्वयं प्रतीमानजोक इति सद्यो जातमित्या
दि पंचब्रह्ममंत्रैर्भस्मसंग्रह्य अग्निरिति भस्म जलमिति भस्म स्थलमिति भस्म वायुरि
ति भस्म नेतो भस्म व्योमेति भस्म सर्वं ह वा इदं भस्म पुरातामहं नमामि सद्यः सम
स्ताघनाशकमिति शिरसा प्रिनम्य प ते वामहस्ते वामदेवायेति संस्थाप्य त्र्यम्बक
मिति संप्रोक्ष्य शुद्धं शुद्धेनेति समर्च्य संशोध्य तेनैवावाहतेन भस्मकमुद्धृत्य

शिवः

ॐ नमो
२८

ओंकारमुच्चरेत् तत्र पञ्चब्रह्ममंत्राः ततः शेषस्य भस्मनो विनियोगः तर्ज्जनीमध्यमानामि
काभिः त्रिपुंड्रमिति संप्रदायः मूर्ध्नि ओं त्र्यंबकमिति ललाटे नीलग्रीवायेति
कंठे कंठस्य दक्षिणपार्श्वे त्र्यायुषमिति वामे तिलकपोलयोः कालायेति नेत्रयोः त्रि
ना लोचनायेति श्रोत्रयोः शृणुयामेति आस्ये प्रब्रवामेति हृदये नाभौ नाभावग्निरिति मंत्रेण द
क्षिणबाहुमूले भवायेति तन्मध्ये रुद्रायेति तन्मणिबंधे भवायेति तत्करपृष्ठे पशुपत
ये नम इति वामबाहुमूले उग्रायेति तन्मध्ये अग्रेवधायेति तन्मणिबंधे दूरेवधायेति त
त्करपृष्ठे नमो हंत्रे उभयं सौसंकरायेति पश्चात् अंसे भस्म पश्चात् सोमायेति शिवं नत्वा ततः
प्रक्षाल्य करौ तद्भस्म नत्वा पादः कृतकृत्येति विवेकः संत्याज्यम् एवं प्रातर्मध्याह्ने साय २८

ह्ने वा पिकाले विधिवद्भस्मधारणमप्रमादेन कार्यं प्रमादात्पतितो भवति ब्राह्मणानामयमे
व धर्मो ऽयमेव धर्मो ऽयमेव धर्मः एवं भस्मधारणमकृत्वा नाश्नीयाद् यो ऽन्नमन्यद्वान्य
द्विप्रमादात्स्वल्पाभस्मधारणेन गायत्रीं जपेत् नकुर्याद्यज्ञो नतर्पयेद्देवान् ऋषींश्च
पितॄन् अयमेव धर्मः सनातनः सर्वपापप्रणाशको मोक्षहेतुरन्यो ऽयं धर्मो ब्राह्मणानां ब्र
ह्मचारिगृहिवानप्रस्थयतीनामेतदेकरसो व्रत्यवैति ब्राह्मणाः अकृत्वा प्रमादेनैकदि
नं तद्दोषोत्तर सहस्रं गायत्रीं जपेत् तन्मध्ये जपितो वा वरो नैकेन शुद्धो भवति यतिस्तु
न्यैकदा भस्मधारणमकृत्वा द्वादशसहस्रं प्रणवं जप्त्वा शुद्धो भवति अन्यथा पास
शान् आवत्कल्पं च परेतः पतितो भवति भस्मनो स्य पद्मभावस्तु दानयं भस्म दावा

१०जा नत्तेमन्यद्भावश्येमंत्रपूतेधार्येमेतत्प्रातःप्रयुञ्जानो रात्रिकृतात्पापात्प्रमुच्यते मध्यंदिने मध्या
ह्निकीं संध्यां कृत्वोपस्थानं तमादित्याभिमुखोऽधीयमानः सुरापानात्पूतो भवति स्वर्णस्तेया
त्पूतो भवति गुरुदाराभिगमनात्पूतो भवति ब्रह्मवधात्पूतो भवति गोवधात्पूतो भव
ति स्त्रीवधात्पूतो भवति गुरुवधात्पूतो भवति मातृवधात्पूतो भवति त्रिकालमेतत्प्र
युञ्जानः सर्ववेदपारायणफलमाप्नोति सर्वतीर्थफलमश्नुते अनेन पद्धतेः सर्वमायुरेति
विन्दते प्राजापत्यं रायस्पोषं गौपत्यमेव मावर्तीये इत्युपनिषद् मेव मावर्तीये इत्याह भगवा
न्सांबसदाशिवः सांबसदाशिवः इति भस्मजाबालोपनिषत्प्रथमोऽध्यायः अथ भुसुण्डो जाबा
लो महादेवं सांबं प्रणम्य पुनः पप्रच्छ किं नित्यं ब्राह्मणानां कर्म यदकरणे प्रत्यये २८

तिब्राह्मणाः कः पूजनीयः को वा ध्येयः कः स्मर्तव्यः कथं ध्येयः एतत्सर्वमेतत्ब्रूहि समासेन तं
होवाच प्रागुदयात्सिन्ध्वादितीर्थे शौचादिकं ततः स्नात्वा मार्जनं कृत्वा स्नानस्याहतं वासः
परिधत्ते पाप्मनोपहत्यै उद्यन्तमादित्यमभिध्यायन्नञ्जलितनागः कृत्वा यथास्थानं भस्म
नात्रिपुण्ड्रं धृत्वा तेनैव रुद्राक्षान्धृत्वा तान्नैतत्र धारयेत् तत्रैवान्ये मूर्ध्नि चत्वारिंशत् शिखाया
यामेकं त्रयं श्रोत्रयोर्द्वादश कण्ठे द्वात्रिंशद्बाह्वोः षोडश षोडश द्वादश द्वादश मणिबन्धयोः
षट् षडङ्गुष्ठयोः ततः संध्यां सुखासीनः अग्निर्ज्योतिरित्यादिभिर्जुहोति तेनैव शिवलिङ्गं त्रि
संध्यमभ्यर्च्य कुशोद्वासीनो ध्यात्वा सांबं नाभिजवृषभारूढं तिरस्तरूपं हिरण्यबाहुं नील
शिवपाशविमोचकं पुरुषं कृष्णपिङ्गलं ऊर्ध्वरेतं संविरूपाक्षं विश्वतः सहस्राक्षं सहस्रशीर्षं स

शैवंमन्त्रे
८० ग्रा०

२९ रुद्रश्चरसां विश्वतोबाहुं विश्वात्मानमेकमद्वैतं निष्कलं तं निर्गुणं सांशानं शिवमक्षरमव्ययं
हरिं हिरण्यगर्भं दिस्रष्टारमप्रमेयमनाद्यनन्तं रुद्रस्कन्दैरग्निविष्वक्सेनैर्नमस्यमानं विल्वदलैः
त्रिशाखैरर्द्रैर्जनार्द्रैर्वा नतत्र संमर्शः ततः ऐन्द्रासाधनं कल्पयेत् ध्यानैर्वेद्यं ततश्चैकाद
शागुरुस्तोत्रं रुद्रो जपनीय एकादशगुणो वा ततः षडन्तरे ब्रान्तरो वा शैवोमंत्रो जपनीयः ॐ इत्य
ग्रे व्याहरेन्नम इति पश्चात् ततः शिवायेति त्र्यक्षर ज्ञेयम् ॐ इत्यग्रे व्याहरेन्नम इति पश्चात्त
तो महादेवायेति पंचैकादशाक्षरात्मा तत्स्तारकः परमोमंत्रस्तारकोयं पंचाक्षरः कोयं पंचाक्षर
कोयं शैवो मन्त्रस्तारकोमन्त्रः शैवस्तारकः अयमेवोपदिश्यते मन्त्ररत्नम् शैवेभ्यः सन्त २९
प्स्यः

जंमत्रे

नीयेभ्यो यमेवमंत्रस्तारयति सर्वं ब्रह्मा सोमोहं चपवनः सोमोहं पवते इति सोमोहं जनिता
मतीनां सोमोहं जनिता तद्दिवो सोमोहमेव जनिता दिवः सोमोहं जनिता पृथिव्याः
सोमोहं जनिता अग्नेः सोमोहं जनिता सूर्यस्य सोमोहं जनिता इन्द्रस्य सोमोहं जनिता त
द्विष्णोः सोमोहमेव जनिता मनश्चन्द्रमसो वै प्राणानां रुद्रः स्वरादिनां सर्वेषां लोकानां
च विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत् तत्सर्वस्य सोमोहमेव जनिता
विश्वाधिको रुद्रो महर्षिर्हिरण्यगर्भो दीनहं जायमानान्यश्यामि योरुद्रो अग्नौ यो
अप्स्व ओषधीष्वयो रुद्रो विश्वाभुवनानि विवेश स चाहमात्मा ब्रह्म ज्योतिर्यस्मा

न्नरात्मा १

शिवमन
प०आ०
31

मोतिः स्वरूपं लिंगं तद्देवोपासितव्यम् २ नैवमासर्व्वाणि तद्विंगं भाजऽर्च्य न्तो गिर्नर्व्वीस्य
प्रकाशं विश्वेश्वराभिधमापातालेनमधितिष्ठति तद्देवाहं तत्राद्धर्थे तो हंसा द्यास्त्रिशाख्ये
र्व्विन्यहरनैः पत्रैर्वा पुष्पैरभिषिच्य सम्पूज्य जयेन्मन्त्रनाममव्याहि नाकर्म ध्येवाप्यितारवि
रनकर्मा मस्मादिशिवां गोरूद्राक्षभूषणो मामेव सर्वभावेन प्रपन्नो मद्देकपूजानिरतः
संपूजयेत्तं देह मशनाभितं मोचयाभिपाशात् संसारपात् अहरहरभ्यर्च्य विश्वेश्वरं लिं
गं तत्र रूद्रसूक्तैरभिषिच्य तद्देवस्नानतं पयस्त्रिपीत्वा महापातकेभ्योपि मुच्यते
न शोकमाप्नोति मुच्यते संसारबंधनात् तदनभ्यर्च्य नाश्नीयात् फलं नमन्य प्राणन्म्या
यपश्नीयाद्धेतो महीमवेन्नापः विवेष्टादिविवेत्पर्यो भवेत् प्रमादेनैकदाप्यभ्यर्च्य

31

माभुंक्त्वा मोजयित्वा वा केशान्वापयित्वा गव्यानविवंच संगदोपोषः भवेनेह द्रस्नानेन
पेत्रिवारं स्नानं वा कमादिलं पश्यन्त भिध्याय न्स्वकृतकर्मतत्तो रौद्रैर्वमंत्रैः कुर्यान्मा
र्जनं ततो भोजयित्वा ब्राह्मणान्पूतो भवति अन्यथा परेतो यातनामश्नुते पत्रैर्दूर्वांकुरैः फलै
र्वान्यैर्वाभिः पूज्य विश्वेश्वरं भक्त्या न तो श्नीयात् कापिलेन पयसा रौद्रैरभिषिच्य मामेव शिव
लिंगरूपिणं ब्रह्महत्यायाः पूतो भवति कापिलेनाज्येनाभिषिच्य सुरापानात्पूतो भवति कापि
लेन दध्नाभिषिच्य स्वर्णस्तेयात्पूतो भवति मधुनाभिषिच्य गुरुदाराभिगमनात्पूतो भवति
सितयाभिषिच्य सर्वजीववधात्पूतो भवति क्षीरादिभिरेतैरभिषिच्य सर्वानवाप्नोति कामा
निदमेकं महापुरस्य शतं महापुरस्य शतमानैः शतैरभिषिच्य मुक्तो भवति संसारबंधनात्

२

मामेवलिंगरूपिणं माघ्यां पौर्णमास्यां मघायां माघ्यां महापाते ग्रहणे संक्रान्तौ अभिषिंच्यति
तैः सुगन्धैः सर्वैः संपूज्य नैवेद्यैर्विविधैर्दत्तैरभ्यर्च्य कापिलेनाभ्यर्चितं गंधसार धूपैः परिक
ल्प दीपांश्च तैनैवाज्येन साकमुपहारं कल्पयित्वा पुनर्धूपदीपांश्च कल्पयित्वा दद्यात्
ध्यानान्ते मेवं पूर्वो योऽभ्यर्च्य नमस्कृत्यमेति शतैर्महाप्रस्थैः रत्नौघैः सुगन्धैरभिपूज्य च
लो कैलासकामश्चन्द्रलोकमवाप्नोति तिलैरेतावद्भिरभिपूज्य वायुलोककामो वायुलोकमवाप्नोति मा
षैरेतावद्भिरभिपूज्य वरुणलोककामो वरुणलोकमवाप्नोति यवैरेतावद्भिरभिपूज्य स्कन्द
लोककामः स्कन्दलोकमवाप्नोति एतैः सर्वैरेतावद्भिरभिपूज्य स्वर्गलोककामः स्व
र्गलोकमवाप्नोति एतैरेतावद्भिर्द्विगुणैरभ्यर्च्य ब्रह्मलोककामो ब्रह्मलोकमवाप्नोति

एतैरेतावद्भिस्त्रिचतुर्गुणैरभिपूज्य विष्णुलोककामो विष्णुलोकमवाप्नोति एतैरेताव
द्भिरेव शतगुणैरभिपूज्य चतुर्गुणं ब्रह्मलोकं संशयं मत्पुनीयपश्यति तमतीत्य मद्लो
ककामो मद्लोकमवाप्नोति नान्यस्मद्लोकात्परं काम्यं वद्दैवाध्वनशोचति न स पुनरावर्ती
ते न स पुनरावर्तते लिंगरूपिणं मामेवं संपूज्य चिन्तयन्ति सिद्धा योनिश्च तत्परनिर्मोय
गिनिश्चिन्ती मामेव स्तुवन्ति वेदाः सांगाः सोपनिषदः सेतिहासाः सकल्पाः सरहस्याः नमन्त्यन्यद
हमेव सर्वं मयि सर्वं प्रतिष्ठितं ततः काश्यां प्रयत्नैरन्यहमेवाभिपूज्यस्तत्र गणाः रौद्रा नानामुखा
नानाशस्त्रधारिणो नानारूपधरा नानाचिह्निताः ते सर्वे मत्समाद्रिधांगाः रुद्राक्षाभरणाः कृता
ञ्जलयो नित्यमभिध्यायन्तः सन्ति तत्र पूर्वस्यां दिशि ब्रह्मादिनागा निरतिशयपाशे दक्षिणा

श्री ते मनी

रू०ग्रा०

२३

स्यो दिशि विष्णु रहन्ति शंकरस्यैव मूर्धन्य गतिं मानुपासते प्रतीच्यामिन्दुः सन्नतां गडवासते उ
दीच्या मग्निमुखारनकां गारनेकायाहि मन्नुबाहेमव स्माः समुपासते मामेव येदास्य न्ड्मर्तिं
धराः दक्षिणायां दिशि मुन्नि स्थानं तन्मुन्नि मेड्वसंस्थितम तत्रानेकगणाः पान्नकाः साधु धाः
पाप घातकास्तत्र समयः शांभवाः पाशुपता महाशैवा मध्यस्थित मनो धियो निराहारा जितें
न्द्रिया मामेव चतुर्भ मेकं माशास्य मुपासंते शिवं साम्बं संसारमोचकं ध्यात्वा वसन्ति ते दक्षिणेप
रायणा येद वन्तः सन्तोहि शैवं पंचाक्षरं जपन्त स्तारकं सप्रणवं मोक्षमाना स्तिष्ठन्ति तत्रैका
रत्नवेदेका तत्राह मासीनः काश्यां पंचक्रोशतां शष्ठे चानीयां के स्वस्यैव सर्वेश्य मस्ति तद्धा
दो मूर्ति ता नपस्य श्यमामूदेवां ।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।।। २२

म

तन्न मन्त्रश्चेति तारकं शैवं मन्त्रं यदिशाभित तत्रतेमुक्ता मामन्त्र विशन्ति विज्ञानमयं तत्र तत्राप
र्तीते फलाशे यजि चेहमिरि व तत्रैव मुक्तमर्थं मुपदिश्यते शैवो मंत्रः पंचाक्षर स्तन्मुन्नि स्थानं
तद्गोपूर रहवं त तोमद क्षिण तर्कमंतां महाविष्णुचेतसां मद्रूपता भवति नान्ये ग्रांमियं ब्रह्मविद्या
इयं ब्रह्मविद्या इयं ब्रह्मविद्या इति मुमुक्षवः काश्यामे वासीना जीवन्तो विद्यावन्तो विज्ञा
नघनं ब्रह्मकोशं चेतुर्गतिं तं ये मन्त्रमुक्ता पश्यति ये ब्रह्मानावपश्यति ये विष्णुन्तां वपश्यति य
मिन्द्राग्नीना वपश्यतो ये वरुणरूपो नावपश्यंति तमेव तेजः सुखं चिचत्रं भवं सोमं मासं शिनेष्य
वसन्तं चन्द्रकोटि किरीटं सोमसूर्याग्नि नयनं चिन्मयं स्थित विग्रहं शिवं मामेव भजि ध्यायन्तो
मुक्ता किञ्चि बाम् मुक्ता वस्था मध्येव तीना भवन्ति ये चान्ये काश्यां मृता अकारिताः ००००

श्रीगजानन
ज० ग्रा०

३५ अथ कात्यायनो ऽङ्गिरसं प्रोवाच योगध्यानानां शिव एको ध्येयः शिवंकरः सर्वमन्य
त्परित्यज्यैतामथर्व ऽत्वधामलशोयो इन्द्रियाधर्मिणा मलान्मुच्यत इत्यों सत्यम् अथ का
त्यायनो ऽङ्गिरसं प्रोवाच सकृज्जप्त्वा शुचिः पूतः कर्मण्यो भवति द्वितीयं जप्त्वा गा
णपत्यमवाप्नोति तृतीयं जप्त्वा देवमेवानुप्रविशति इत्यों सत्यमों तत्सत्यम् इति श्रीअथ
र्वणोपनिषत् समाप्ता ॥ शुभमस्तु संवत् १९३० शाके १७९५ मासोत्तमे मासे फाल्गुनमा
से कृष्णपक्षे षष्ठ्यां शनिवासरे ॥ लिखितं ... नारायण ... शर्मणः ॐ भद्रं
कर्णेभिः शृणुयाम देवाः ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः ॐ द्यौः शान्तिः शान्तिः ॐ शिवाय नमः ३५

... कृतशेषं निधाय अग्निना सह ब्रह्मन्दिरेशी कृत्य विश्वभुजे सर्वभुजे । आत्मने । परमा
त्मने नम इति नाच्या अङ्गुष्ठनीयं कराङ्गेन द्वयवस्त्र ... नाच्या ... प्रजपित्वा शान्तं तद्
ॐ तद्ॐ द्वादशान्तिस्त एकोवागोंऽङ्ग्या